
Izazovi profesionalizacije Hrvatske vojske

SINIŠA TATALOVIĆ*
VLATKO CVRтила**

Sažetak

Međunarodna sigurnosna okolina, u kojoj se isprepliću novi izazovi i opasnosti, zahtijeva od suvremenih država izgradnju višefunkcionalnih struktura u sustavu nacionalne sigurnosti. Oružane snage su među prvima morale prihvatiti postojanje novih zadaća i organizirati se za njihovu provedbu, kako bi i dalje predstavljale legitimni instrument nacionalne sigurnosti u novom sigurnosnom okruženju. Rasprave o reformama u području nacionalne obrane ne mogu se reducirati samo na odluke o ukidanju vojnog roka i/ili profesionalizaciji oružanih snaga, već postoji vrlo izražena potreba razgovora i odluka o mnogim drugim bitnim pitanjima. Reformama u obrambenim sustavima i oružanim snagama u Europi dominiraju rasprave o drukčijem načinu popune oružanih snaga, koje proizlaze iz premise o demilitarizaciji demokratskih društava. Ona više nisu suočena s izravnom vojnom prijetnjom, već s nizom drugih opasnosti, što podrazumijeva nužne strukturne i institucionalne promjene u sustavu nacionalne sigurnosti. Najsloženije promjene poduzimaju se upravo u oružanim snagama. U uvjetima smanjene vojne prijetnje ne postoji više potreba za mnogoljudnim vojskama, pa su i prve promjene bile upravo smanjivanje brojčanog sastava. S obzirom na pojavu mnogih pojednostavljivanja stvarnih problema u području obrane (primjerice, inzistiranje na ukidanju vojnog roka uzrokuje velike posljedice na mnoge dijelove obrambenog sustava, ali se o tome ne govori), potrebno je provesti sveobuhvatnu raspravu o budućem razvoju obrambenog sustava i Oružanih snaga Republike Hrvatske.

Ključne riječi: nacionalna sigurnost, oružane snage, profesionalizacija vojske, vojni rok, Hrvatska

*

Dr. sc. Siniša Tatalović je izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

**

Dr. sc. Vlatko Cvrtila je docent na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Uvod

Pred kraj dvadesetog stoljeća u europskom prostoru došlo je do velikih geostrateških promjena, koje su imale izravni utjecaj na globalne svjetske odnose (nestanak bipolarizma), rekonfiguraciju strateške okoline, konstituciju nove sigurnosne paradigme, te na ulogu i zadaće oružanih snaga u novom sigurnosnom okruženju.

Bipolarna struktura, bez obzira na to koliko se činila stabilnom, u sebi je sadržavala stalno prisutne potencijale velikih oružanih sukoba. Stoga je velika većina država u svijetu posebnu pozornost u sigurnosnom djelovanju pridavala izgradnji oružanih snaga i njihovim pripremama za slučajeve oružane agresije. Raspadom istočnog bloka, opasnost velikih oružanih sukoba u Europi se počela smanjivati, što je utjecalo i na promjene u zadaćama oružanih snaga, promjene u prirodi obrambene i sigurnosne funkcije države, te promjene u obilježjima koja treba imati suvremeni vojnik.¹

U vojnim pripremama se uspostavlja ravnoteža između borbenih i neborbenih zadaća, dok se u njihovom provođenju suvremeni vojnici najviše susreću s potonjima. Suvremeni vojnik nije više samo ratnik, već u njegov djelokrug rada ulaze mnoge druge zadaće za koje se ranije nije pripremao. Nova sigurnosna okolina učinila je vojni poziv iznimno složenim, s jasno izraženim zahtjevima za istodobni razvoj sposobnosti upravljanja suvremenom tehnikom, djelovanja u kriznim situacijama, vođenja i zapovijedanja na novim načelima.

Duboke promjene koje zahvaćaju čitav svijet i sva područja života imaju odraz i na područje obrane i u njenom sklopu na vojnu organizaciju. Obrambeni – vojni sustavi u cjelini i svi njihovi dijelovi prisiljeni su funkcionirati u sasvim izmijenjenim uvjetima, bitno različitim od dosadašnjih. Zato se s pravom postavljaju pitanja: Jesu li obrambeni sustavi i u sklopu njih oružane snage, s obzirom na organizaciju i dosadašnje funkcioniranje, primjereni novonastalim uvjetima? Ako nisu, kako ih oblikovati da budu primjereni novim uvjetima i društvenim potrebama?

Nove vojne sposobnosti, usmjerene prema obrani države, međunarodnim misijama i potpori civilnim strukturama, zahtijevaju drukčiji pristup razvoju i upravljanju oružanim snagama. Trendovi i iskustva pokazuju da su nove tehnologije i novi oružani sustavi sve skuplji, a obuka i izobrazba vojnika sve složenija i dugotrajnija. Njih uglavnom mogu pratiti viskoraživene i bogate države.²

1

Kraj dvadesetog stoljeća bio je obilježen velikom demilitarizacijom u demokratskim državama, a posebice je taj proces bio izražen u tranzicijskim državama. Pojavili su se novi zahtjevi i zadaće za oružane snage. Njihovo ispunjavanje zahtijeva od oružanih snaga naročito mobilne postrojbe, koje su sposobne za izvršavanje različitih i vrlo složenih zadaća (polivalentnost).

2

Većina drugih država nije u stanju povećavati obrambene proračune u relativnom iznosu, već ih uglavnom zadržavaju na istoj razini. To znači da uz nove sposobnosti i nove borbene sustave, raspoloživi re-

Suvremene države na različite načine pristupaju rješavanju dvojbi koje proizlaze iz novih sigurnosnih uvjeta i potreba za promjenama u obrambenim sustavima. U zapadnim demokracijama političke i sigurnosne elite vrlo su oprezno i studiozno pristupale pronalaženju rješenja, svjesne činjenice kako pogrešne odluke mogu imati katastrofalne posljedice za obrambenu sposobnost zemlje. Na temelju vlastitih iskustava, nastojale su različitim bilateralnim i multilateralim programima, pomoći savjetima tranzicijskim državama u svladavanju brojnih poteškoća s kojima su se one suočavale u transformaciji oružanih snaga i reformama cjelokupnog sigurnosnog sektora. Za razliku od zapadnih demokratskih država, reforme u području nacionalne sigurnosti u tranzicijskim državama imaju mnogo složeniju političku, gospodarsku i socijalnu okolinu.³ Upravo je stoga njima iznimno zahtjevno upravljati, a posebice onima koje se odnose na reforme oružanih snaga i njihovo prilagođavanje novim zadaćama. Svaki reformski korak otvara brojna pitanja i postavlja nove izazove pred donositelje odluka. Stoga je nužno svim promjenama pristupati vrlo studiozno, jer svaka pogrešna odluka može ugroziti provođenje jedne od najvitalnijih funkcija suvremene države. Danas se sigurnost suvremenih država ne promatra samo kroz instrumente koje je ona sposobna razviti kao sigurnosna i obrambena jamstva, već ona postaje sastavnim dijelom sveukupnog (političkog, gospodarskog, socijalnog) razvoja jedne političke zajednice.

Promjene u percepciji sigurnosne okoline

S krajem bipolarne podjele svijeta, koncept sigurnosti postaje višedimenzionalan, i osim tradicionalnih opasnosti vojne agresije, uključuje niz novih, netradicionalnih opasnosti: terorizam, organizirani kriminal, ilegalnu trgovinu oružjem, ljudima, drogama, ilegalne migracije, ugrožavanje okoline i druge.⁴ Nova sigurnosna okolina generira sve složenije krize, koje su na različite načine povezane u kompleks sigurnosnih izazova i opasnosti.⁵ U današnjem svijetu vojne i nevojne krize, izazovi i opasnosti, u uskoj su vezi. Primjerice, izravne posljedice rata na nekom području vrlo često su povećani organizirani kriminal i ilegalne aktivnosti. I obrnuto, rastakanje državnih struktura povećanim aktivnostima organiziranog kriminala izaziva unutar-nju nestabilnost koja može voditi prema povećanju nasilja u državi, ali i raz-

sursi postaju dovoljni za sve manji broj (uglavnom profesionalnih) vojnika. Dugoročno, to zahtjeva ozbiljne promjene u načinu organiziranja države za obranu, odnosno oružanih snaga.

3

Više o tome u: Trapans, J. A., and Fluri P. H. (eds.), *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe: Insights and Perspectives*, DCAF, Geneva, 2003.

4

Više o tome u: Patman, R., *Security in a Post-Cold War World*, Macmillan Press Ltd., London, 1999.

5

Buzan, B., Waever, O., Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, London, 1998.

voju nestabilnosti šire regionalne okoline.⁶ U takvim slučajevima vrlo često dolazi do reakcija međunarodne zajednice, koja mirovnim i humanitarnim misijama, služeći se oružanim snagama drugih država, nastoji spriječiti proširenje opasnosti na regiju, te ponovno uspostaviti normalne uvjete života za sve građane ugrožene države.

Međunarodna sigurnosna okolina, u kojoj se isprepliću novi izazovi i opasnosti, zahtijeva od suvremenih država izgradnju višefunkcionalnih struktura u sustavu nacionalne sigurnosti.⁷ Oružane snage su među prvima morale prihvatiti postojanje novih zadaća i organizirati se za njihovu provedbu, kako bi i dalje predstavljale legitimni instrument nacionalne sigurnosti u novom, sve manje vojnom, sigurnosnom okruženju. Prema tome, oružane snage, osim obrane vlastitog teritorija od oružane agresije, prihvaćaju i pripremaju se za nove zadaće.

Promjena u prirodi obrambene i sigurnosne funkcije države

Obrana danas ima nešto drukčije značenje nego što je imala prije desetak godina. Ona se temeljila na tradicionalnim obrambenim operacijama državnih granica i teritorija od konvencionalnih vojnih agresija. Suvremene prijetnje redefinirale su tradicionalno poimanje obrambene i sigurnosne funkcije, jer se njihovo djelovanje ne može više sprečavati isključivo i jedino na granicama i vojnim snagama. Stoga je sve prisutnije shvaćanje o potrebi izgradnje međunarodnih instrumenata s pomoću kojih bi se realizirale zajedničke međunarodne odgovornosti za stabilnost i sigurnost. Danas obrambena funkcija uključuje prevenciju, upravljanje krizama i post-krizni oporavak. Prevencija se ostvaruje na različite načine međunarodnim institucijama ili individualnim djelovanjem pojedinih država. Upravljanje krizama ostvaruje se djelovanjem međunarodnih regionalnih i svjetskih organizacija u čemu države sudjeluju u skladu s vlastitim potencijalima i opredjeljenjima. Post-krizni oporavak također spada u zadaće zajedničkog djelovanja. Iako obrana nacionalnog teritorija ostaje i dalje prioritet oružanih snaga svake pojedine države, njihove se obaveze danas proširuju na zadaće zajedničke sigurnosti.⁸ One su raznovrsne i ostvaruju se različitim instrumentima (primjerice, kolektivna sigurnost u okviru UN-a, zajednička obrana u okviru NATO-a ili bilateralnih ugovora,

6

Mandel, R., *Deadly Transfers and the Global Playground: Transnational Security Threats in a Disorderly World*, Praeger, Westport, 1999.

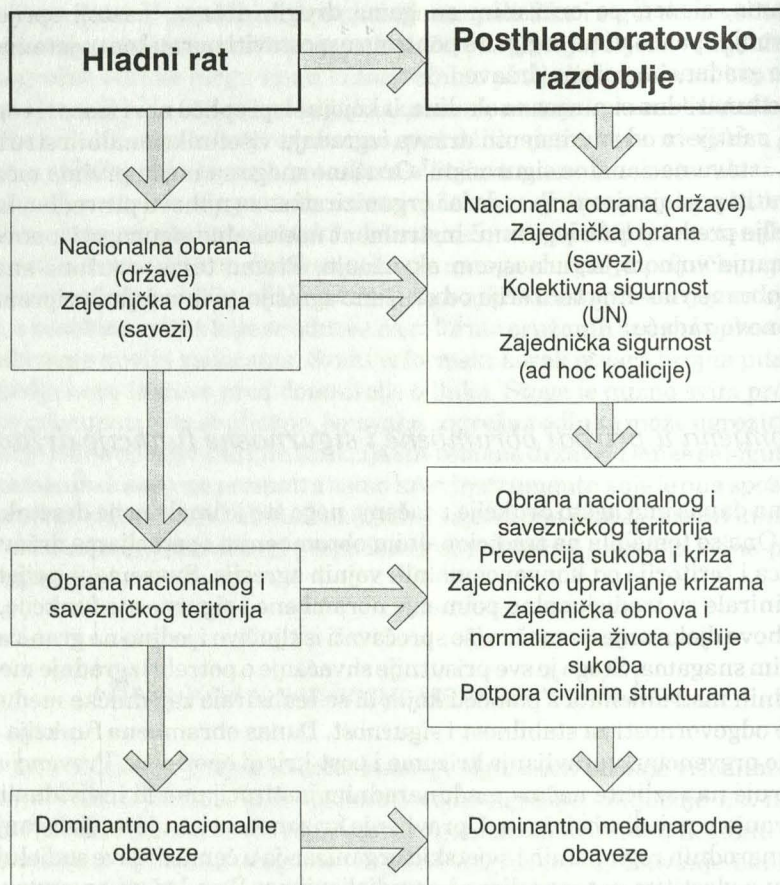
7

Više o tome u: Prezelj, I., »Vojaško ogrožanje nacionalne i međunarodne varnosti po koncu hladne vojne«, *Teorija in praksa*, br. 5, 2001.

8

Jamstva vlastite sigurnosti države više ne organiziraju isključivo same, već razvojem sveobuhvatne strategije nacionalne sigurnosti prednost daju izgradnji sigurne i stabilne međunarodne okoline, što podrazumijeva i uključivanje vlastitih oružanih snaga u različite vrste međunarodnih obveza (mirovne, humanitarne i druge misije).

Prikaz 1: Transformacija nacionalne obrane i nove zadaće

zajedničko djelovanje u okviru *ad-hoc* koalicija na rješavanju pojedinih pitanja...).

Sigurnosna okolina, izazovi i prijetnje, te dinamika njihovih promjena, predstavljaju vrlo zahtijevne zadaće za svaku pojedinu državu. Mali broj zemalja može samostalno i učinkovito odgovoriti na nove izazove, pa se jamstva sigurnosti sve više traže u zajedničkom djelovanju. Izgradnja svih sposobnosti na razini nacionalnih država trajala bi presporo, te se inzistira na udruživanju posebnih sposobnosti, odnosno specijalizaciji svake pojedine države za određene zadaće.⁹ To ne znači kako će se u budućnosti države prepozna-

9

Od država se više ne očekuje (bar ne u europskom prostoru) razvoj svih vojnih sposobnosti, već specijalizacija za one zadaće koje proizlaze iz mogućnosti države, odnosno postignutog dogovora u okviru raspodjele budućih odgovornosti u zajedničkim misijama.

vati po svojim specijalnostima u novim zadaćama, već da će, u okviru svoje nacionalne obrane, posebnu pozornost poklanjati razvoju specijalnosti koje će, udružene s drugim državama, moći zajednički i učinkovito odgovoriti na sve izazove i prijetnje suvremene sigurnosti i izvan granica vlastite države.

Suvremene države suočavaju se s još jednim velikim izazovom: vrlo čestim i brzim promjenama u sigurnosnoj okolini. Poseban pritisak osjećaju manje i tranzicijske države i to zbog toga što nemaju dovoljno sredstava za investiranje u stalno prilagođavanje sigurnosnog sektora, te zbog toga što je njegova tranzicija vrlo spora. Njihovi odgovori na nove izazove uglavnom su djelomični i zakašnjeli, što dodatno komplicira obavljanje obrambene i sigurnosne funkcije u vrlo složenoj međunarodnoj sigurnosnoj okolini. Na strateškoj razini one su se opredijelile za preuzimanje odgovornosti za međunarodnu sigurnost i zajedničko djelovanje, ali njihovi kapaciteti su ograničeni za takve zadaće. U stalnim nastojanjima zadovoljavanja međunarodnih obveza, zaneamaruju se druge zadaće obrambenog sustava. Time tranzicijske države upadaju u svojevrsnu sigurnosnu zamku: *potrebe sudjelovanja u zajedničkim međunarodnim obvezama izvode se na štetu cjelokupnog sustava.*

Tranzicijske države suočavaju se s još jednom skupinom pitanja i dvojbi. Naime, postavlja se pitanje: kakva sigurnosna jamstva može jednoj državi dati njezino sudjelovanje u međunarodnim mirovnim i drugim operacijama? Ili ipak treba voditi računa o onim jamstvima koja si država može osigurati sama? **Slijedi i ključno pitanje: kako upravljati »unutarnjim« i »vanjskim« obvezama države na sigurnosnom području, a izbjеći razdvajanje sigurnosne strukture na »međunarodnu« i »domaću«: jednu obučenu, mobilnu i spremnu za međunarodne zadaće; drugu, neopremljenu, malu, za domaće potrebe potpore civilnim strukturama u slučajevima prirodnih nesreća i drugih kriznih situacija?** Osim vrlo složene sigurnosne okoline, ovo pitanje također otežava donošenje ključnih odluka na nacionalnoj razini.

Percepcija sigurnosne okoline Republike Hrvatske

U uvodnom dijelu Strategije nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske opisuje se nova strateška okolina i potreba stalnog prilagođavanja sigurnosnim izazovima i opasnostima. Jasno se ističe kako »...nema jačanja vlastite sigurnosti na račun tuđe sigurnosti. Jednako tako, nema učinkovitog sraza s rizicima i prijetnjama bez uzajamne suradnje i pomoći. Novi izazovi traže nova rješenja«. Regionalna sigurnosna okolina stabilna je, ali još uvijek postoje žarišta koja bi mogla imati utjecaj na sigurnost i stabilnost Republike Hrvatske. Opasnosti od vojnih sukoba još uvijek nisu u potpunosti eliminirane u regiji, mada se ističe kako su znatno smanjene. Zahvaljujući nazočnosti međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Makedoniji, moguće opasnosti vojnog nasilja u regiji za sada se drže pod nadzorom.

Šira sigurnosna okolina Republike Hrvatske predstavlja nove izazove nacionalne sigurnosti. U Strategiji nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske ona se opisuje riječima: »S obzirom na položaj Republike Hrvatske, na njezinu stabilnost i sigurnost mogu negativno utjecati krize u njezinom neposrednom susjedstvu, ali i u širem području, posebno na području koje obuhvaća južno Sredozemlje/sjevernu Afriku, Bliski istok i Kavkaz. Na navedenim prostorima, koji su destabilizirani krizama, sukobima, te visokim demografskim rastom i smanjivanjem dostupnih resursa (voda, energija, hrana), sve je izraženije djelovanje transnacionalnih prijetnji i prenošenje kriza prema europskom kontinentu«. Republika Hrvatska se nalazi na vrlo važnim strateškim pravcima koji povezuju različite dijelove Europe, te Europu s njezinim bližim susjedstvom na drugim kontinentima. Upravo zbog takvog smještaja, Republika Hrvatska predstavlja tranzitni pravac mnogim legalnim, ali istodobno i ilegalnim aktivnostima, što predstavlja poseban sigurnosni izazov sustavu nacionalne sigurnosti.

Iz Strategije nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske proizlaze tri područja na kojima Oružane snage Republike Hrvatske trebaju razvijati svoje sposobnosti: nacionalna obrana, sudjelovanje u mirovnim i drugim misijama na međunarodnoj razini, te potpora civilnim strukturama u slučajevima prirodnih i drugih nesreća i katastrofa. S obzirom na to, Oružane snage Republike Hrvatske trebaju postati »...moderna i dobro opremljena borbena sila koja će po svom karakteru, veličini, strukturi, sustavu upravljanja i zapovijedanja, obuci i izobrazbi biti sposobna odgovoriti zahtjevima nacionalne obrane kao i novim izazovima i prijetnjama vojne i nevojne prirode. Također, Oružane snage moraju biti sposobne odgovoriti zahtjevima koji proizlaze iz integracijskih ciljeva i međunarodnih obveza Republike Hrvatske«.

U Strategiji obrane Republika Hrvatska se opredijelila za razvoj »punog spektra obrambenih sposobnosti«, kao načina kojim se najbolje osiguravaju »primjereni odgovori na postojeće i buduće sigurnosne izazove«. Iz toga proizlazi kako Republika Hrvatska treba raspolagati odgovarajućim obrambenim i vojnim sposobnostima koje se, zbog ograničenih raspoloživih resursa, ne mogu osigurati samostalno. Stoga se Republika Hrvatska usmjerava prema razvoju sposobnosti na četiri područja:

- 1) izgradnji vjerodostojnih vlastitih obrambenih sposobnosti
- 2) prinosu u izgradnji stabilnog i sigurnog okruženja
- 3) razvijanju partnerstva i suradnje s drugim demokratskim državama te
- 4) izgradnji pouzdanih savezničkih odnosa, odnosno približavanje i pridruživanje postojećim obrambenim savezničkim aranžmanima.

Temeljna zadaća Oružanih snaga Republike Hrvatske ostaje nacionalna obrana, ali će one razvijati i druge sposobnosti u skladu sa sigurnosnim potrebama (na unutarnjem i vanjskom planu). Strategija obrane Republike Hrvatske jasno ističe kako se dobrobiti stabilne sigurnosne okoline ne mogu samo eksploatirati, već treba pristupiti aktivnom sudjelovanju u njezinom održavanju i poboljšavanju. Novi obrambeni koncept, koji proizlazi iz Strategije obrane Republike Hrvatske, podrazumijeva Oružane snage Republike

Hrvatske jednom od temeljnih komponenti obrambenog sustava. Kako bi ostvarivale predviđene zadaće i funkcije u obrambenom sustavu, one trebaju biti: »dobro organizirana, visoko profesionalna i moderna institucija sastavljena od profesionalnoga, pričuvnoga i ročnog dijela, koja je sposobna jamčiti obranu države i izvršavati odgovarajuće mirnodopske zadaće u zemlji i inozemstvu«. Kada se govori o »visoko profesionalnoj i modernoj instituciji«, podrazumijeva se razvoj oružanih snaga u skladu s potrebama i zahtjevima demokratskog političkog sustava. »Profesionalnost« u ovome kontekstu ne treba shvaćati kao tip oružanih snaga (profesionalna vojska), već kao jasnu formalnu raspodjelu odgovornosti za sigurnost na razini zajednice, te dobru obučenost i opremljenost za izvršavanje zadaća. Profesionalizacija podrazumijeva djelovanje prema strateškim političkim odlukama, zakonima, pravilima i procedurama koja se uspostavljaju u okviru jedne političke zajednice. Jedino tako shvaćena profesionalizacija može zadovoljiti potrebu društva za nadzorom onih dijelova sustava koji imaju na raspolaganju mogućnost primjene sile. Naime, kod njih je stalno prisutna tendencija autonomnog djelovanja (izvan kontrolnih mehanizama političke zajednice), pa je stoga nužno posebnu pozornost posvetiti izgradnji i funkcioniranju onih instrumenata nadzora koji će onemogućavati sve pokušaje samostalnog djelovanja mimo političkih odluka, odnosno ponašanje suprotno ulozi i zadaćama tih dijelova sustava u demokratskom političkom okružju.

Ostvarivanje nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske

Strateški dokumenti Republike Hrvatske na području nacionalne sigurnosti i obrane uočavaju povećanje nevojnih opasnosti, te u skladu s tim upućuju prema izgradnji oružanih snaga koje će biti u stanju izvršavati zadaće primjerene novim sigurnosnim uvjetima. Povezanost suvremenih opasnosti također upućuje na povećanu suradnju na razini sustava nacionalne sigurnosti između različitih dijelova njegove strukture. To također podrazumijeva jedinstven i učinkovit sustav upravljanja krizama na razini države.

Treba istaknuti kako se o pitanjima realizacije strateških dokumenata u Republici Hrvatskoj nije do sada ozbiljno raspravljalo. Iz njih nedvojbeno proizlaze zahtjevi za izgradnjom oružanih snaga koje će imati sposobnosti djelovanja na tri područja: nacionalna obrana, sudjelovanje u međunarodnim operacijama i potpora civilnim strukturama u slučaju prirodnih i drugih nesreća. Postavlja se pitanje u kojoj mjeri Oružane snage Republike Hrvatske mogu izvršavati sve tri zadaće, te koliko su ostvarena načela o malim, mobilnim i učinkovitim oružanim snagama? Treba napomenuti kako su spomenuti strateški dokumenti identificirali probleme, ali se nisu upuštali (osim načelno) u organizaciju i budući razvoj Oružanih snaga Republike Hrvatske. Razloge takvom stanju možemo pronaći u odlaganju provođenja reformskih zahvata na smanjivanju broja pripadnika oružanih snaga, što je prouzročilo

ogromne poteškoće u planiranju dugoročnog razvoja obrambenog sustava i Oružanih snaga RH, odnosno zapreke sveobuhvatnoj transformaciji sustava. To su pitanja s kojima se Republika Hrvatska treba vrlo ozbiljno suočiti.¹⁰

Smanjivanje mogućnosti oružanih sukoba u Europi utjecalo je na drukčiji pristup nacionalnoj obrani. Osim smanjivanja brojčanog sastava i drugih promjena, sustav popune u mnogim državama je doživio modifikacije. U novoj sigurnosnoj okolini nije više bila tako izražena potreba za masovnim vojskama i poučavanjem građana vojnim vještinama. Dopustilo se i drukčije izvršavanje obveze služenja vojnog roka, prije svega onima koji zbog prigovora savjesti i drugih razloga nisu željeli obučavanje za upotrebu i nošenje oružja. Iz godine u godinu povećavao se broj onih koji nisu odlazili na služenje vojnog roka, sve dok ta brojka u nekim državama nije prešla 50%, čime je nestala legitimnost takvog načina popune oružanih snaga i legitimnost koncepta opće vojne obveze.

Reformama u obrambenim sustavima i oružanim snagama u Europi dominiraju rasprave o drukčijem načinu popune oružanih snaga, koje proizlaze iz premise o demilitarizaciji demokratskih društava. Ona više nisu suočena s izravnom vojnom prijetnjom, već s nizom drugih opasnosti, što podrazumijeva nužne strukturne i institucionalne promjene u sustavu nacionalne sigurnosti. Najsloženije promjene poduzimaju se upravo u oružanim snagama. U uvjetima smanjene vojne prijetnje, ne postoji više potreba za mnogoljudnim vojskama, pa su i prve promjene bile upravo smanjivanje brojčanog sastava.

Iz godine u godinu smanjivali su se i vojni proračuni (posebice u europskim državama), te je sve manje ljudi osjećalo potrebu služiti vojni rok u oružanim snagama (države su dopustile vrlo liberalne sustave za civilnu službu, rješavajući tako, na jedan specifičan način, pitanje smanjivanja broja vojnika). S vremenom su se počele javljati određene frustracije unutar oružanih snaga, jer su reforme uglavnom završavale sa smanjivanjem financija, ljudstva, naoružanja, a malo je ili ništa poduzimano na izgradnji novih sposobnosti. Takvo stanje rezultiralo je u zapadnim europskim državama ozbiljnim raspravama o karakteru budućeg vojnika, te se zaključilo kako je ročnik nepodesan za većinu zadaća koje bi trebao suvremeni vojnik izvršavati u budućnosti.

U vrijeme hladnog rata, kada je postojala jaka prijetnja oružane agresije, cjelokupno stanovništvo se obučavalo za različite načine pružanja otpora. Služenje vojnog roka i kasnije služba u pričuvi, vrlo su jaka institucija i simbol državljanske i društvene odgovornosti. Oružane snage su, u takvom sustavu, refleksijska društva iz kojeg izrastaju (reprezentativnost). S obzirom na

10

U javnosti su vrlo rijetke reakcije na ta pitanja. One se uglavnom reduciraju na smanjivanje broja ljudi u Oružanim snagama Republike Hrvatske, ili na prigovore koji stižu iz NATO-a, a vezani su na nepodobnu strukturu Oružanih snaga (prema procjenama NATO stručnjaka) te procjeni mogućnosti izvršavanja zadaća koje ih očekuju u okviru zajedničkih obaveza na međunarodnoj razini. U posljednje dvije godine povremeno se raspravljalo o ukidanju vojnog roka, odnosno o potpunoj profesionalizaciji Oružanih snaga Republike Hrvatske. Takva rješenja interpretirana su i predstavljena kao mogući odgovori za budućnost Oružanih snaga RH, koje će biti u stanju izvršavati više složenih zadaća (od obrane nacionalnog teritorija, preko međunarodnih obveza do pomoći civilnim strukturama).

promjene u društvu (modifikacije u sustavu vrijednosti kod mlade generacije), a posebice promjene u strateškoj geografiji, suvremene se države ozbiljno suočavaju s potrebom izmjena u načinima popune oružanih snaga.

Oružane snage u sustavu obrane

Oružane snage, kao glavni čimbenik sustava obrane, specijalizirana su oružana organizacija pripremljena i organizirana za vođenje oružane borbe i rata. Kao vitalni dio državne organizacije, oružane snage su i glavni instrument u vođenju državne politike za očuvanje neovisnosti i teritorijalnog integriteta zemlje, ustavnog uređenja i gospodarskog sustava. Njihov sastav, veličina i opremljenost uvjetovani su ponajprije strategijom obrane zemlje, ali i ustavnim uređenjem, razinom gospodarskog razvoja, geostrateškim položajem zemlje, njenim demografskim mogućnostima i drugim čimbenicima.

Strategija obrane, kao najbitnija odrednica ustroja obrambenih kapaciteta neke zemlje, kritična je komponenta politike nacionalne sigurnosti koja je vojno-politički izraz sredstava, ciljeva i teorija jedne države o tome kako može najbolje »proizvesti« sigurnost za sebe. Idealno ona uključuje objašnjenje zašto se očekuje da ta teorija funkcionira. Strategija obrane treba identificirati moguće opasnosti za nacionalnu sigurnost zemlje i mora osmisliti politička, gospodarska, vojna i druga sredstva za otklanjanje tih prijetnji. Treba utvrditi prioritete, i među prijetnjama i među sredstvima za njihovo otklanjanje, zato što je u sve anarhičnijoj međunarodnoj zajednici broj mogućih prijetnji sve veći, a u uvjetima neizbježnih ograničenja nacionalnoga gospodarstva resursi su sve oskudniji. S obzirom na to da su resursi oskudni, treba odabrati najprimjerenija obrambena i vojna sredstva da bi se postigli politički ciljevi kojima se teži. Tako definirana strategija obrane temelj je izgradnje sustava obrane, a onda i oružanih snaga u njegovom sklopu.

Suvremene strategije (nacionalne sigurnosti, obrane i vojne strategije), obrazlažu promjene u sigurnosnoj, obrambenoj i vojnoj agendi, te upućuju na bitne promjene u sigurnosnom, obrambenom i vojnom organiziranju na razini nacionalne države. Analiza strateških dokumenata Republike Hrvatske, ukazuje na prepoznavanje sigurnosnih promjena, što usmjerava prema nužnim promjenama u instrumentima kojima će se jamčiti sigurnost svakom pojedincu i cjelokupnoj zajednici. U vojnom području, posebice u europskim državama, promjene se usmjeravaju prema stvaranju sve brojnijih snaga za posebno djelovanje, elitnih postrojbi, snaga za brze intervencije i snaga za elektronsko ratovanje, čime se mijenja izgled oružanih snaga, ali i načini ratovanja (što je vrlo zorno prikazano u intervencijama oružanih snaga SAD-a i njihovih saveznika u Afganistanu i Iraku).

Oružane snage su kičma sustava obrane svake zemlje. One su istodobno i temeljna komponenta vojne sile i nositelj vojne moći države. Kao fizički dio političke sile, oružane snage su još uvijek nužan instrument obrane države od

napada (prije svega oružanog) i činitelj stabilnosti ustavnog uređenja. I pored vrlo značajnih pozitivnih promjena u svijetu i sve izraženijih želja da se problemi i sporovi među narodima i državama rješavaju mirnim putem, čovječanstvo je još vrlo daleko od uvjeta i vremena kada će to biti potpuno ostvarivo. Suprotnosti u svijetu (socijalne, gospodarske, političke, nacionalne, vjerske i druge), krize (prehrambena, sirovinaska, energetska, ekološka) i problemi (glad, žeđ, neimaština, bolesti...) toliki su da će još dugo izazivati sukobe različitih vrsta i intenziteta, uključujući i oružane. Zato postojanje oružanih snaga u svim zemljama svijeta nije izraz subjektivne volje država, nego realnih uvjeta, procesa i odnosa u svijetu. Time se naravno ne isključuje i ne zanemaruje uloga same države u konstituiranju, razvoju i uporabi oružanih snaga.

Polazeći od navedenog može se uočiti da su i oružane snage neke zemlje izraz potrebe, a ne proizvod puke volje bilo koje organizacije, pa ni same države. Ta potreba će, s obzirom na naznačene svjetske procese i probleme, postojati još dugo u budućnosti. Oružane snage se odlikuju brojnim osobinama na koje se nailazi i u drugih državnih organizacija, premda su one često u njoj puno više izražene. Te osobine su prisutne u raznim modelima obrambenih sustava, a njihov intenzitet i način manifestiranja ovise o konkretnim društvenim, unutarnjim i vanjskopoličkim uvjetima. Temeljne osobine oružanih snaga kao državne organizacije mogu se definirati kako slijedi:

1) Oružane snage su organizacija u kojoj formalne sveze dominiraju nad personalnim.

2) Oružane snage su organizacija s hijerarhijskom strukturom.

3) Oružane snage su državna institucija u kojoj vrijede posebna pravila različita od normi u političkom sustavu, a često i u sustavu obrane.

4) Oružane snage su borbena skupina organizirana radi pobjede u ratu, ali sve više i za ukupni opstanak neke države i društva.

Oružane snage se konstituiraju u skladu sa strategijom obrane kao jedinstvena oružana sila u nekoj državi. Sastavljene su, prema primjerima u mnogim zemljama u svijetu, od operativne i teritorijalne komponente. Operativna vojska je organizirana kao: Kopnena vojska (KoV), Ratna mornarica (RM) i Ratno zrakoplovstvo (RZ) i protuzračna obrana (PZO) te s mnoštvo različitih rodova i službi.

Kopnena vojska je oblik oružanih snaga čija se veličina u broju ljudi kontinuirano smanjuje, a vatrena moć i tehnička opremljenost sve više povećavaju. U Kopnenoj vojsci dominiraju tri osnovna roda: pješništvo (mehanizirano), oklopne postrojbe i topništvo, ali sve veću važnost dobivaju i inženjerija i postrojbe veze. Kopnena vojska, kao što joj i ime kaže, namijenjena je izvođenju bojevih djelovanja na kopnu, ali i za protuzrakoplovnu obranu, zbog čega u izvršavanju zadataka surađuje s ratnim zrakoplovstvom i protuzrakoplovnom obranom, ali i ratnom mornaricom.

Ratno zrakoplovstvo s protuzračnom obranom izvršava raznovrsne zadatke samostalno i u suradnji s drugim oblicima oružanih snaga. Suvremeno je Ratno zrakoplovstvo opremljeno za vođenje najsuvremenijih borbenih ope-

racija i za obranu zračnog prostora i protuzračnu obranu. Ratno zrakoplovstvo služi ponajprije za izvršavanje sljedećih zadaća: uništavanje većih vojnih formacija protivnika na njegovom teritoriju; uništavanje važnijih objekata i instalacija protivnika; prenošenje ubojnih (nuklearnih) projektila do cilja; potpora borbenih djelovanja Kopnene vojske; zaštita vojnih baza i pomorskih komunikacija; brzo prebacivanje ljudi i tehnike.

Ratna mornarica u zemljama koje imaju otočki karakter ili dugu obalu, ima stratejski značaj. Predviđena je uglavnom za izvršavanje sljedećih zadaća: nanošenje udara po stratejskim objektima na teritoriju protivnika; uništavanje pomorskih formacija protivnika (brodova i podmornica); potpora Kopnene vojske na primorskim pravcima; izvršavanje pomorskih desanata i zaštita pomorskih komunikacija. U teritorijalnom pogledu uglavnom je podijeljena na zborna područja koja se uglavnom poklapaju s vojnoteritorijalnom podjelom zemlje.

Teritorijalni dio oružanih snaga se nalazi uglavnom u sklopu Kopnenih snaga. Postojanje teritorijalnih snaga uvjetovano je bavljenjem ne samo pitanjima vanjske, već sve češće i unutarnje sigurnosti. Teritorijalna vojska se bazira na spoju vojnih i civilnih interesa. Širok raspon djelovanja čini je instrumentom koji je stalno u funkciji obrane. Njezino svakodnevno iskustvo u odnosima s vojskom i upravom, fleksibilnost i vojna moć čine kakvoću na koju se vlada neke države uvijek može osloniti u slučaju kriza izazvanih oružanim djelovanjem, ili prirodnim i tehničkim katastrofama. Unutarnja sigurnost za teritorijalnu vojsku postaje jednako važna kao i vanjska akcija. Zajedno s policijom, teritorijalna vojska, kao što je primjerice u Francuskoj, može biti jedna od najvažnijih komponenti unutarnje sigurnosti, dok istodobno, zajedno s vojskom, pridonosi vanjskoj sigurnosti zemlje.

U miru teritorijalna vojska je usmjerena na organiziranje i pripremanje te provođenje sigurnosnih zadaća zajedno s policijom, kada oni prelaze njezine mogućnosti. U ratu je orijentirana na očuvanje javnog reda, zaštitu vladinih i parlamentarnih institucija, pridonosi i sigurnosti obrambenih infrastruktura, kao što su tvornice oružja, brodogradilišta, zrakoplovne luke ili prometnice, obrana vitalnih strateških točaka zemlje i suradnja s operativnom vojskom. S obzirom na to da je teritorijalna vojska uglavnom popunjena pričuvnim vojnicima, za njezino je funkcioniranje bitno provođenje mobilizacije.

Tipovi oružanih snaga

Raspad feudalnih monarhija prouzrokovan dugotrajnim ratovima u kojima su sudjelovale masovne oružane snage, označio je početak modernog razdoblja razvoja oružanih snaga kojeg je obilježio dinamičan razvoj vojne tehnike i tehnologije. Promijenjen je ne samo karakter vojnog organiziranja, već se nemjerljivo povećala i vojna moć. Posljedice razvoja vojne tehnike i tehnologije na evoluciju oružanih snaga, kao društvene institucije, također su više-

struke. Može ih se podijeliti u tri vrste: posljedice na organizaciju i strukturu oružanih snaga, na unutarvojne društvene odnose i na odnos vojska-društvo. Neposredno su najvidljivije posljedice neprekidnog usavršavanja oružja na organizaciju oružanih snaga, strukturu njihovih osobnih i materijalnih formacija – kako se kaže vojnom terminologijom – i načine njihovih djelovanja. Po svojoj organizaciji, strukturi i načinu djelovanja, današnje oružane snage su bitno drukčije čak i od oružanih snaga s kraja prošlog stoljeća.

Sa svojim granama, rodovima, službama i tisućama specijalnosti, to su vrlo složene organizacije koje zahtijevaju visoku obrazovnu strukturu ne samo časnika već i većeg dijela vojničkog sastava. Osim toga, razvoj vojne tehnike i tehnologije omogućava i zahtijeva ne samo kvalitativne promjene u organizaciji i strukturi oružanih snaga, već i njihovo neprekidno kvantitativno razvijanje. Posljedice razvoja vojne tehnike i tehnologije na unutarvojne i društvene odnose manje su vidljive, ali su također duboke i važne. Suvremena oružana borba zahtijeva od svakog sudionika u njoj inicijativno stručno iskorištavanje taktičko-tehničkih mogućnosti sredstava kojima rukuje. U dinamici borbe, časnik nije u stanju kontinuirano izravno nadzirati postupke podčinjenih, a još manje je u mogućnosti fizičkim ih pritiskom, kao glavnim sredstvom, prisiljavati na borbenu djelovanje, što je bilo karakteristično za oružanu borbu u prošlim stoljećima. Zbog toga su mehanička stega, utemeljena na sredstvima fizičkog pritiska i krajnje socijalno diferenciranje časnika i vojnika, sve manje pogodna sredstava za postizanje kohezije postrojbi i njihovog borbenog morala. Sve važnija je osobna motiviranost svakog vojnika za maksimalno iskorištavanje taktičko-tehničkih mogućnosti oružja i opreme kojom rukuje.

Ovisno o karakteru društva, karakteru oružanih snaga i ciljevima rata, to se postiže ili izgrađivanjem takvih društvenih odnosa koji omogućuju primjenu metoda ideološke i psihološke manipulacije ljudima (kao izvora njihove osobne motiviranosti), ili izgrađivanjem takvih društvenih odnosa koji omogućuju svakom pripadniku postrojbe biti stvarnim čimbenikom u njezinom životu, pa je njegova osobna motiviranost izraz drukčijeg položaja u postrojbi i cjelokupnoj vojnoj organizaciji. Posljedice utjecaja razvoja vojne tehnike i tehnologije na odnos vojska-društvo, izravno su vidljive i vrlo su važne. One proizilaze iz sljedećih činjenica: suvremena vojna tehnika i tehnologija zahtijevaju brojnije profesionalce, koji čine posebnu profesionalnu društvenu skupinu; suvremene vojske moraju raspolagati sve većim financijskim i materijalnim sredstvima i, kao izravna posljedica, objektivno narasta društvena moć oružanih snaga u društvu i državi. Na koji način će ta obilježja suvremenih oružanih snaga utjecati na njihov odnos prema društvu, primarno ovisi o karakteru društva, karakteru oružanih snaga i odnosu političkih snaga u društvu. Ovisno o tim čimbenicima, posljedice tog utjecaja mogu biti različite, do međusobne oprečnosti. Primjerice, ako u nekom društvu autokratske konzervativne snage imaju dominantni utjecaj, tehnička i materijalna moć oružanih snaga takvog društva je izvor sposobnosti konstituiranja njenog parcijalnog interesa i njenog osamostaljivanja u odnosu na društvo. Brz raz-

voj ratne tehnike sve više potencira važnost čovjeka, jer je on bio i ostao tvorac i nositelj tog razvoja. Čovjek odlučuje o uporabi vojne tehnike, a o njemu ovisi i svrshodnost njenog postojanja. Dakako, to ne umanjuje važnost tehnike. Usklađena s ljudskim djelovanjem, vojna tehnika neslućeno povećava bojeve sposobnosti. Zbog toga je odabir i osposobljavanje ljudi za stručno i odgovorno korištenje suvremene vojne tehnike jedno od najvažnijih pitanja kojim se bave sve oružane snage u svijetu. U skladu s tim, sve zemlje u svijetu posvećuju veliku pozornost razvoju i usavršavanju sustava popune (mirnodopske i ratne) oružanih snaga.¹¹

Svaki narod i svaka država ima pravo na samoobranu u slučaju oružanog napada. Pravo na slobodu i potrebe za sigurnošću očituju se u spremnosti svakog naroda da se brani i štiti od svake ugroženosti i opasnosti. Obrana slobode, neovisnosti i suverenosti je iznad svake ideologije i politike. Zbog toga se u obrani zemlje (domovine) povezuju ljudi i grupacije različitih ideoloških, političkih, vjerskih i drugih opredjeljenja. Njihovo povezivanje usklađeno je s općom strategijom obrane koju usvaja najviše tijelo vlasti u državi i kroz izgrađeni obrambeni sustav. Svaka država osmišljava na odgovarajući način svoju opću strategiju obrane (projekt obrane) i obrambeni sustav. Država je pri tome ograničena različitim čimbenicima, koji imaju izravan ili neizravan utjecaj. Radi se o mnogim unutarnjim i izvanjskim, odnosno lokalnim i međunarodnim čimbenicima.

Iz strategija obrane gotovo svih zemalja svijeta mogu se izvući određeni zajednički stavovi. Ti stavovi su u stvari najviša opredjeljenja ljudske zajednice na području obrane i nacionalne sigurnosti i imaju opće značenje. To su:

1) Pravo zemlje na obranu smatra se neotuđivim pravom svakog naroda i države i realizira se kao pravo na individualnu i kolektivnu obranu.

2) Svaka država izražava odlučnost i spremnost braniti i očuvati svoju slobodu, neovisnost, teritorijalnu cjelovitost i ustavni poredak, izjašnjavajući se istodobno za dobre i ravnopravne odnose s drugima, a posebice susjednim zemljama i narodima.

3) Rat više nije svrshodno sredstvo za razrješavanje sporova među narodima i državama. Države se odriču uporabe sile, agresije i rata, a zalažu se za mirno i sporazumno rješavanje sporova. Prihvaća se ocjena Organizacije ujedinjenih naroda da su agresija i rat zločin protiv čovječanstva i da treba stvarati uvjete da do njih ne dolazi.

4) Sve spoznaje govore kako u svijetu još uvijek postoje razlozi i situacije u kojima su mogući napadi i ratovi, pa je stoga nužno organizirati obranu zajednice.

5) Obrambena djelatnost se ne usmjerava samo na obranu od napada, nego sve više i na obranu i zaštitu od drugih globalnih ugrožavanja, posebice od prirodnih i tehnoloških katastrofa, te na zaštitu ekosustava.

11

O tome vidi u: Tatalović S., *Vojna moć u svijetu*, Centar za strateška istraživanja MORH-a, Zagreb, 1996, str. 13-14.

6) U svim strategijama obrane izražava se čvrsto opredjeljenje za izgradnju takvog sustava obrane i vojnog organiziranja koje će svojom sposobnošću pridonositi otklanjanju napada, odnosno djelovati preventivno. U nekim strategijama se to toliko ističe da se izdiže iznad svih drugih opredjeljenja i bitno utječe na strukturu sustava obrane potencirajući vojnu obranu i jačanje oružanih snaga više nego što je to objektivno potrebno.

Polazeći od stavova opće strategije obrane, svaka zemlja izgrađuje specifične, svojim uvjetima primjerene, oružane snage. Ipak, s obzirom na određena zajednička načela konstituiranja vojne organizacije i ciljeve koje ona treba zadovoljavati, danas se u svijetu može govoriti o tri temeljna tipa vojnih organizacija (s obzirom na način popune):

1) vojna organizacija popunjena na temelju dobrovoljnosti (profesionalna vojska);

2) vojna organizacija popunjena na temelju opće vojne obveze;

3) kombinirani tip vojne organizacije.

Svaki od tih tipova vojne organizacije može se u određenom obliku pronaći u svakoj pojedinoj zemlji. Prigodom projektiranja vojne organizacije nužno je odgovoriti na niz pitanja među kojima su posebice važna sljedeća:

Kako osigurati sluzenje vojne organizacije državi i narodu, bez miješanja u civilni život?

Koje su prednosti i nedostaci profesionalne i ročne vojske, te u kakvom odnosu oni trebaju biti?

Kako prilagoditi vojnu organizaciju gospodarskim, demografskim i drugim resursima zemlje?

Kakav treba biti odnos između teritorijalne i operativne komponente oružanih snaga?

Kako organizirati učinkovito vođenje i zapovijedanje vojskom?

Odgovori na ova i brojna druga pitanja mogu se pronaći istraživanjem određenih tipova vojne organizacije u svijetu.

Profesionalna vojska

Popuna vojske djelatnim vojnicima se ostvaruje pridobivanjem, odnosno angažiranjem ljudi za službu u oružanim snagama na određeno vrijeme, uz materijalnu, obično novčanu naknadu. Ovaj se pristup primjenjivao od najstarijih vremena u manjoj ili većoj mjeri, a zadržan je i danas. Nije ga potisnulo ni uvođenje opće vojne obveze u 19. stoljeću. Zadržao se u nekim zemljama i nakon Drugog svjetskog rata (SAD i Velika Britanija) kao glavni način popune oružanih snaga. Do početka Prvog svjetskog rata gotovo sve zemlje (osim SAD-a i Velike Britanije, koje su to učinile tijekom rata) kao način popune oružanih snaga uvode opću vojnu obvezu. Nakon Prvog svjetskog rata SAD i Velika Britanija dijelom se vraćaju popuni vojske djelatnim vojnicima, ali zadržavaju i opću vojnu obvezu za popunu teritorijalne vojske. Nedugo nakon Drugog svjetskog rata SAD i Velika Britanija napuštaju ponovo uvedenu voj-

nu obavezu i vraćaju se popuni vojske djelatnim vojnicima, kao načinu popune oružanih snaga zadržavajući neveliku teritorijalnu vojsku.

U mnogim europskim zemlja započeo je, ili je u tijeku, proces prelaska na profesionalnu vojsku. Neke zemlje će taj proces završiti, potpuno eliminirajući vojnu obavezu, dok će je druge ostaviti kao mogućnost. Donošenju odluka o promjeni načina popune prethodila su znanstvena i stručna istraživanja, ali i javne rasprave. U odnosu na druge zemlje, Republika Hrvatska je u svojevrsnoj prednosti, jer već ima profesionalnu vojsku stvorenu u Domovinskom ratu. Zbog toga se donositelji političkih odluka, ali i hrvatska javnost ne nalaze samo pred dvojbama potpune profesionalizacije Oružanih snaga Republike Hrvatske, već i pred pitanjima, kako postojeći, sadašnji profesionalni dio Oružanih snaga, što prije prilagoditi novim strateškim uvjetima i zadaćama? Najvažnije je pri tome osmisliti model novačenja, obuke i obrazovanja novih profesionalnih vojnika, čime bi se smanjila prosječna starost pripadnika profesionalnog dijela Oružanih snaga, a one učinile kadrovski dinamičnim.

Vojna organizacija popunjena na temelju vojne obveze

Još uvijek najvažniji način popune većine oružanih snaga u svijetu je opća vojna obveza, nastala u vrijeme stvaranja masovnih europskih vojski. Opća vojna obveza podrazumijeva uključivanje svih muških građana neke zemlje u oružane snage pod precizno zakonski propisanim uvjetima (primjerice, vremena i načina njihova angažiranja u postrojbama oružanih snaga – od novačenja, služenja vojnog roka, do službe u pričuvu). Francuska revolucija (1791-1794.) označava početak uvođenja opće vojne obveze građana, što je i formalno-pravno utvrđeno 1798. godine kada je Direktorijum donio poznati Zakon o konstrikciji. Od tada pa do danas vojna obveza obuhvaća sve građane zemalja u kojima je uvedena, ali s različitim postupkom pojedinih kategorija građana, kako u pogledu dužine služenja vojnog roka, tako i u pogledu starosti u trenutku izvršenja novačke obveze – upućivanja na služenje vojnog roka. Ni opća vojna obveza nije u isto vrijeme uvedena u svim zemljama. U SAD, na primjer, sve do Prvog svjetskog rata nije uopće postojala nikakva statistika i evidencija o ljudima sposobnim za službu u vojsci, jer se ona do tada popunjavala isključivo dragovoljcima. Vlada SAD-a je izdala 1917. godine zapovijed za novačenje svih muškaraca starih 20 i 21 godinu, ali se i to novačenje temeljilo na dobrovoljnosti i patriotskim osjećajima građana. Tek 1940. godine donesen je Zakon o novačenju i izobrazbi kojim je predviđeno, osim ostalog, da vojni rok traje 12 mjeseci, s tim što je Kongres mogao u slučaju potrebe to vrijeme produžiti.

U Prvom, a donekle i u Drugom svjetskom ratu vojna obveza građana bila je prilično jednostavna: služenje vojnog roka, povremene kraće vježbe u pričuvu i sudjelovanje u ratu, i to samo do određenih godina starosti. Međutim, nakon Drugog svjetskog rata te obveze se uvećavaju i proširuju. Tu su, osim služenja vojnog roka i sudjelovanja u borbi u sklopu oružanih snaga, još i ove

obveze: stalno školovanje u raznim školskim institucijama, društvena angažiranost na planu obrane zemlje, služenje u postrojbama teritorijalne vojske (tamo gdje one postoje), rad u civilnoj zaštiti i društvenim organizacijama u ratu itd. Dakle, riječ je o mnogostrukim obvezama svih građana prema obrani, što pred suvremeni sustav popune vojske postavlja složene zadatke. Opća vojna obveza se u svim zemljama u kojima postoji novačka obveza sastoji od obveze služenja vojnog roka i obveze služenja u pričuvnom sastavu. Međutim, vojna obveza se ne ostvaruje u svim zemljama na isti način, posebno glede dužine služenja vojnog roka.

Popunu oružanih snaga na temelju vojne obveze koriste gospodarski siromašnije zemlje s potrebom da imaju veliku mirnodopsku vojsku. U nemoćnosti držanja dijela mirnodopske vojske popunjene djelatnim vojnicima, dio zemalja to nadoknađuje vojnom obvezom koja obuhvaća sveukupno (muško) pučanstvo zemlje. Takav model vojne obveze podrazumijeva postojanje i velikog ratnog dijela oružanih snaga popunjenog pričuvnim vojnicima koji se rijetko pozivaju na vježbe i vojnu izobrazbu. Popuna oružanih snaga ročnim vojnicima je i hrvatska tradicija, zbog čega će u napuštanju ovog načina popune Oružanih snaga Republike Hrvatske trebati voditi računa o postupnosti. Do sada je služenje vojnog roka imalo svrhu ne samo obučavanja vojnika za služenje u pričuvi, nego i za sudjelovanje u obrani zemlje. Zbog toga će napuštanje opće vojne obveze značiti i potrebu razvijanja drugih do sada zapuštenih komponenti obrambenog sustava, ponajprije civilne i gospodarske obrane. Obuka građana za obuku zemlje mogla bi pronaći svoje mjesto u širem konceptu razvijanja sigurnosne kulture građana.

Kombinirani tip vojne organizacije

Kombinirani tip vojne organizacije podrazumijeva popunu oružanih snaga kroz vojnu obvezu i angažiranje djelatnih vojnika. Zapadnoeuropske zemlje, kao što je Njemačka, kombiniraju, u manjoj ili većoj mjeri, popunu vojske djelatnim vojnicima s općom vojnom obvezom. Djelatnim vojnicima uglavnom se popunjavaju elitne postrojbe i snage za brze intervencije, namijenjene za brzo i učinkovito izvršavanje najtežih i najsloženijih zadataka u suvremenom ratu. Uporabom modela vojne obveze popunjavaju samo dio mirnodopskih oružanih snaga. Vojnu obvezu obilježava vremenski kraće služenje vojnog roka i relativno male obveze u pričuvnim vojnim postrojbama. U europskom prostoru u državama koje imaju kombinirani tip vojne organizacije vidljiv je trend povećanja broja djelatnih vojnika prema broju ročnika.

Promjene u modelu popune oružanih snaga

Najveće promjene u vojnoj obrani dogodile su se upravo u Europi. Na zapadu je iz strateških procjena nestala mogućnost velikog vojnog sukoba s istočnim blokom, što je rezultiralo mnogobrojnim transformacijama oružanih snaga. Na istoku se raspao vojni savez, te su države svoju obrambenu strukturu morale prilagoditi novim uvjetima.

Treba spomenuti kako su odluke o transformaciji proizašle iz zajedničkih obveza (za države članice NATO-a), te nacionalnih procjena o mogućnostima i potrebama buduće organizacije vojne obrane i suradnje. Odluke nisu bile nametane izvana, već su bile isključivo nacionalne, te su slijedile logiku smanjivanja vojnih opasnosti i potrebu drukčije organizacije obrambenog sustava.

Tijekom hladnog rata europske države popunjavale su oružane snage na temelju opće vojne obveze. Najveći dio muške populacije bio je obučavan za oružanu borbu, što je rezultiralo sveukupnim pripremama društva i države za slučaj oružane agresije, masovnim, mnogoljudnim oružanim snagama i svojevrsnom militarizacijom društva. Rapidno smanjivanje vojne prijetnje u Europi imalo je za posljedicu znatne transformacije priprema za obranu, a najviše promjena doživjele su upravo oružane snage.

Osim smanjivanja broja vojnika i financijskih sredstava, neke europske države učinile su radikalne korake u načinu popune oružanih snaga napuštanjem opće vojne obveze i obaveznog služenja vojnog roka. Takvi potezi objašnjavani su različitim razlozima kao što su smanjivanje troškova, nove vojne zadaće za koje su ročnici nepodobni, potreba ovladavanja novim tehnologijama koje zahtijevaju dugotrajnu obuku i profesionalni pristup, postizanje interoperabilnosti s drugim oružanim snagama za slučajeve zajedničkog djelovanja u međunarodnim misijama, promjene u vrijednosnim orijentacijama mladih (sve veća individualizacija i otpor prema služenju vojnog roka) i drugo.

Institucija opće vojne obveze ima dugu europsku tradiciju i uvijek je bila shvaćana kao ključni mehanizam povezivanja društva i njegovog najvažnijeg instrumenta zaštite – vojske. Razvoj društva i promjene strateške okoline utjecali su i na poimanje važnosti vojske u suvremenim društvenim procesima, odnosno na promjene u zadaćama oružanih snaga (primjerice, za sudjelovanje u međunarodnim misijama, društvena reprezentativnost oružanih snaga nije presudna varijabla). Za suvremene oružane snage kvaliteta je postala važniji kriterij od kvantitete.

Opća vojna obveza, dobrim dijelom zbog njezine dugotrajnosti u europskom prostoru, postala je vrlo bitan element političke kulture i identiteta u nekim državama. To je jedan od najvažnijih razloga za odluku o zadržavanju toga instituta u obrambenim sustavima europskih država. Primjerice, iako je još daleke 1973. godine jedna radna skupina za strukturu oružanih snaga u Njemačkoj utvrdila kako su profesionalne vojne snage primjerenije razvije-

Tablica 1. Institucija opće vojne obveze u europskim državama¹²

Države koje za sada zadržavaju služenje vojnog roka	Albanija, Austrija, Bjelorusija, Bosna i Hercegovina, Cipar, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Njemačka, Grčka, Latvija, Makedonija, Moldova, Norveška, Poljska, Rumunjska, Srbija i Crna Gora, Slovačka, Švedska, Švicarska, Turska, Ukrajina
Države koje imaju kombinirani način (služenje vojnog roka + dobrovoljna služba) ili su donijele odluku o prelasku na profesionalni sastav	Rusija, Hrvatska, Bugarska, Mađarska, Portugal, Španjolska, Italija
Države koje imaju samo profesionalni sastav	Andora, Belgija, Francuska, Vatikan, Island, Republika Irska, Lichtenstein, Luksemburg, Malta, Monako, Nizozemska, Velika Britanija, San Marino

nim industrijskim društvima s visokim stupnjem podjele rada (specijalizacija), Njemačka još uvijek ostaje pri općoj vojnoj obvezi (modificiranoj).

Mnoge zapadne države suočene su s pitanjima legitimnosti oružanih snaga, koje postavljaju neke društvene i političke skupine s tezom kako nemaju pravo prisiljavati svoje državljane na obavljanje vojne službe. Pozitivni rezultat takvih zahtjeva za sada je postignut kroz instituciju civilne službe koje su uvele mnoge države. Iz godine u godinu, u svim europskim državama, raste broj onih koji se pozivom na vjerske ili moralne razloge odlučuju na civilnu službu.

Republika Hrvatska je vrlo rano u svoja zakonska rješenja stavila mogućnost služenja vojnog roka bez oružja. Tijekom ratnih godina malo novaka se odlučivalo za takvu službu, dijelom zbog ratne situacije (u kojoj je takva odluka bila izrazito društveno neprihvatljiva), a dijelom zbog sustava koji je malo činio na razvoju modela za civilnu službu. Tek nakon Domovinskog rata počinju se u sustav ugrađivati instrumenti za realizaciju te mogućnosti. Podaci o zahtjevima za civilnu službu u zadnjih nekoliko godina pokazuju veliko povećanje onih koji se odlučuju za civilno služenje. Napomenimo da je tome, u velikoj mjeri, pridonijela odluka o smanjivanju civilne službe na 8 mjeseci (čime je ona postala samo dva mjeseca duža od ročne službe u oružanim snagama).

Napominjemo da su gotovo svi zahtjevi za civilnu službu pozitivno riješeni od Povjerenstva za civilnu službu, te da zahtjeve podnose u pravilu osobe sa završenim višim ili visokim obrazovanjem i to iz kategorije slobodnih odnosno planiranih za uput na služenje vojnog roka. Iz *Tablice 2* je jasno vidljivo

¹²

Obvezniška ali poklicna vojska?, Studija Obramboslovno-raziskovalnog centra, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2001, str. 10.

Tablica 2: Broj zahtjeva za civilnu službu od 1992. do 2002. godine

Godina	Broj podnesenih zahtjeva za civilno služenje
1992	152
1993	185
1994	287
1995	258
1996	211
1997	160
1998	189
1999	286
2000	680
2001	4 009
2002	8 556
UKUPNO	14 973

kako se broj zahtjeva 2002. godine u odnosu na 2001. udvostručio, a takva se tendencija nastavlja i ove godine. Usporedimo li broj zahtjeva za civilnu službu s brojem planiranoga godišnjeg novačkog kontigenta za 2002. godinu (koji je iznosio 24 000 novaka), uočavamo kako se trećina potencijalnih novaka odlučila za civilnu službu. Napomenimo i to da je MORH od planiranih 24 000 novaka realizirao 21 761 uputa na služenje vojnog roka u postrojbama Hrvatske vojske. Navedeni podatak ukazuje na lošu procjenu MORH-a o mogućnostima popune godišnjeg kontigenta, koju jednostavno nije bilo moguće realizirati. Iz usporednih podataka zahtjeva za civilnu službu za 2000. i 2001. godinu vidljiv je veliki porast (sa 680 na 4 009), koji je upozoravao na moguće probleme u godišnjoj popuni.

Zaključak

Danas mnoge države u Europi raspravljaju o promjenama u modelu popune oružanih snaga, a neke su potrebne odluke već donijele. Potrebu cjelovite analize novih uvjeta u kojima se izgrađuju Oružane snage Republike Hrvatske nalažu sljedeći elementi:

1. Europsko sigurnosno okruženje (minimalne mogućnosti oružanih agresija, povećanje civilne službe, smanjivanje i transformacija vojske, postupno napuštanje obaveznog služenje vojnog roka, postupna profesionalizacija)

2. Regionalno sigurnosno okruženje (zaostaje za europskim trendovima, jamac sigurnosti međunarodna zajednica, subregionalni sporazum o ograničenju naoružanja, smanjivanje oružanih snaga, različiti stupanj reforme sigurnosnog sektora, različiti stupanj reforme oružanih snaga, civilno-vojni odnosi, prisutnost brojnih nevojnih izazova i opasnosti itd.)

3. Društveni razvoj u Republici Hrvatskoj (procesi pluralizacije, individualizacije, negativni demografski trendovi...)

4. Promjene u sigurnosnoj agendi (nema izravnih vojnih prijetnji, novi izazovi i prijetnje, rastu nevojne ugroze)

5. Nova uloga oružanih snaga u sigurnosnom i obrambenom organiziranju (smanjuje se mogućnost oružanog djelovanja, oružane snage sve više sudjeluju u međunarodnim operacijama, njihova nacionalna uloga podložna je procesu »policizacije«...)

Literatura

Buzan, B., Waever, O., Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, London, 1998.

Grizold, A., Tatalović, S., Cvrtila, V., *Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1999.

Mandel, R., *Deadly Transfers and the Global Playground: Transnational Security Threats in a Disorderly World*, Preager, Westport, 1999.

Patman, R., *Security in a Post-Cold War World*, Macmillan Press Ltd., London, 1999.

Prezelj, I., »Vojaško ogrožanje nacionalne i mednarodne varnosti po koncu hladne vojne«, *Teorija in praksa*, br. 5, 2001.

Radičević, T., »Profesionalna vojska – prednosti i nedostaci«, *Međunarodne studije*, broj 1, 2003.

Skupina autora, *Obvezniška ali poklicna vojska?*, Studija Obramboslovno-raziskovalnog centra, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2001.

Skupina autora, *Hrvatska u 21. stoljeću – nacionalna sigurnost*, Ured za strategiju Vlade RH, Zagreb, 2001. (www.hrvatska21.hr – nacionalna sigurnost)

Skupina autora, *Hrvatska vojska 2000: nacionalna sigurnost, oružane snage i demokracija*, Strata istraživanja i SDP, Zagreb, 1999.

Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 32/2002.

Strategija obrane Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 33/2002.

Tatalović S., *Vojna moć u svijetu*, Centar za strateška istraživanja MORH-a, Zagreb, 1996, str. 13-14.

Trapans, J. A., and Fluri P. H. (eds.), *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe: Insights and Perspectives*, DCAF, Geneva, 2003.

Zakon o obrani Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 33/2002.

Summary

International security environment, which is characterized by interwoven new threats and dangers, demands from the modern states to establish multifunctional structures in their national security system. Armed forces were the first to acknowledge and accept existence of new tasks and they underwent certain reorganization in order to accomplish those tasks so that they could continue to represent a legitimate instrument of national security in the new security environment. Debates on reforms in the field of national defense cannot be simply reduced to deciding upon on abolition of military service or/and professionalization of armed forces, but there is a pressing need to discuss other very important issues as well. Debates on a different type of replenishment of armed forces prevail in discussions regarding reforms in defense systems and armed forces in Europe, which ensue from presumption of demilitarization of democratic societies. They no longer face any direct military threat, but are threatened by a whole range of other dangers, which implies indispensable structure and institutional changes in national security systems. Armed forces are undergoing the most complicated changes and alterations. Under circumstances of lessened military threat there is no need for an army with a great number of soldiers and thus the first changes referred to reduction of number of soldiers. As numerous simplifications of actual problems in the field of defense have emerged (for instance persistence on abolition of military service could have major repercussions on many parts of defense system, but this issue is out of discussion) it is necessary to put the issue of future development of defense system and the Armed Forces of the Republic of Croatia under a comprehensive discussion.